

Treis veterans della Romania

Autor(en): **Carnot, Maurus**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **13 (1911)**

PDF erstellt am: **06.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881984>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Treis veterans della Romania.

Da P. M. C.

Als habitonts dil losch marcau sin las rivas digl Arno han ei fatg la greva reproscha, ch' els, ils Florentins, surlaschien ad auters marcaus de honorar ils gronds e renomai umens de Florenz. La relativamein aunc giuvna Romania less evitar ina semeglionta reproscha de malengrazieivladat e fleivla memoria encunter ses commembers passai ord la retscha dils vivs. Siu organ vegn, speranza en la proxima annada, aunc a pagar giu in vegl deivet visavi in um, che mereta ina pli liunga biografia muort sia liunga veta dedicata directamein al pievel romontsch sco strusch in' outra: nus manegein cun quei ina biografia de *Prof. Placi Condrau* p. m. Per questa annada dedichein nus las davosas paginas alla memoria de treis umens, ils quals han survegniu dalla Providentscha igl uffeci de cultivar in auter èr, che schai buca precis entuorn igl Ischi, mo han adina carezau e cun buna caschun era documentau lur affecziun per las ideas patrioticas, per combats e success della Romania; lur num auda el «rodel» de quella e nus selubin e lein dasperas era sere-strenscher de far sut ils nums nossas quortas re-

marcas, tut cun quella biala, semplia modestiadat, che nus anflein en nos venerabels rodels de morts.

Rest Modest Tuor,
decan della catedrala de Cuera.

La spunda solegliva de Rabius, che ha dau als Survilvans il cantadur della melanconia e satira, nies Alfons Tuor cun siu quort e dolorus viadi dalla tgina tier la fossa, ha pli baul parturiu in Sursilvan, il qual dueva daventar in um ded in' olma solegliva e sereina, de comparsa imposanta ed ual aschi imposanta activitat: Rest Modest Tuor.

Naschius ils 21 de Sett. 1834, ha il talentus buob sper ses bravs geniturs anflau aunc in veritabel bab, siu augsegner decan Berther de Sumvitg, in um de profunda religiusadat, pussenta eloquenza e ferma totona, in um che savess esser staus frar de canoni Mathias Sgier. Ses studis gimnasials ha Rest Modest fatg a Mustér e sche zacu in student saveva segloriar de bein gartiadas, mo innocentas «historias» che stattan en negin cudisch ed en negin reglement disciplinar, sche saveva nies student Rest Modest Tuor dir cun il vegl schulbau: «Era staus en quella battaglia.» S. Leci ha instruiu el en la filosofia e teologia ed ils 24 d' Uost 1859 entschiet a dumbrar el denter ses spirituals. In di ventireivel

per igl uestgiu! 52 onns de tala veta sacerdotala. Cun buna raschun ha dompropst Willi en siu classic plaid de bara ils 20 de Fevrer 1912 schau passar quels 52 onns avon la scantschala principala digl uestgiu sco onns fretgeivels e pleins

† Decanatedral R. Mod. Tuor.

e dau in maletg d' in um en stolla che mintgin stueva confessar: El ei staus in dils meglers che nus havein giu. E tonaton nuot auter che la dretga *lavur!* Sche nus lessen aunc encurir il misteri de quei misteri, e cavar aunc pli afuns,

sche vegnin nus sin la *profunda cardientscha*, quella fontauna viva ell'olma, che selai mai sattrar sut crapp' e sablun. Tgei fuv' atgnamein in beneficiat de Cuera, in plevon rural d' in vitg grischun, in arhivar d' in arhiv, che existeva en butschins e sugas, in organist della catedrala? Modest Tuor ha luvrau en tuts quels uffecis, luvrau cun success e meret, mai tratg in buordi, adina portau el! Ses gronds merets per igl arhiv episcopal, per «sia cara catedrala» ed il venerabel senat dils canonis de Cuera surschein nus als cronists de leu de registrar. Sur siu operar social scriva Dr. Cahannes ella Gas. Rom. (Nr. 8): «El ha clamau en veta a Cuera l'uniun de dunnauns, che dumbra ussa 300 commembras. El ei staus varga dus decennis preses dell'uniun de giuvens mistergners catolics. Con bein capev' el de direger quels giuvens cun migeivels e serius plaids e lu puspei de porscher ad els ina sanadeivla recreaziun cun canzuns e teater! Numerusas ein oz las bravas familias catolicas a Cuera, enten las qualas il bab seregorda cun engraziament dils disch' el ha passentau en l'uniun de mistergners sut la direcziun de Sur Tuor.»

Igl ei stau in muentont moment nua che dompropst Willi ha menau siu plaid funeral sin la ovra, la quala formava atgnamein il coc dil corde decan Tuor e nus alleghein puspei ils plaids della Gas. Rom.:

«Vesas a Schluein sin la spunda la roscha d'affons avon il casti? Igl ei pausa. Co els sedi-vertan, contan, seglian! Els ein ventireivels. Els emblidan, ch' els ein orfans. Pertgei els han an-flau in bab spiritual en Sur domdecan e mummas spiritualas en las muniessas de P. Teodosi ed ina nova casa paterna el casti sin la spunda solegliva. O ils ventireivels!

Mo quei ei buca stau adina quell' uisa. Cura che Sur Tuor ha els anno 60 surpriu la direcziun dil casti, stevan las aczias mal. El ha mess en pei igl institut, buca senza considereivels sacrificis personals. Cheu arriva ils 26 de Fevrer 1886, ed il casti croda en tschendra. Cun larmas en ils égls vesa il venerabel directur da Cuera ano la nebla cotschnauna a sesalzond sur las ruinas. Mo las larmas ston prest tschessar, e l' energia de Sur Tuor tuorna a baghegiar il casti, pli gronds e pli practics che vidavon. O ventireivla sventira, che ha dau als orfans ina nova casa paterna! Oz stat igl institut sin sulom franc.»

Per siu lungatg nativ ha decan Tuor manteniù ina fideivla carezia en sia olma e surdau a ses campatriots il «Pietus affon» ed il «Cudisch de suondar Christus» en translaziun. Deplorablamein han difficultats finanziaaras impediù l' execuziun de siu plan de luvrar ora in bien Legendari romontsch.

Nus havein buc enconuschiu in um sco Sur Tuor cun tal bien humor, cun tala sontga pissiun per tut quei che va tier la veta practica entuorn el. E tonaton ha el manau vi ina considerabla part de sia veta denter ils morts cun luvrar ora meriteivels studis sur temps e personalitats ord la veglia historia de nossa tiara e cun gedar auters tier talas lavurs historicas.

Ina dolorusa malsogna ha documentau, che Sur Tuor haveva baghiau siu entir baghetg buca sin sablun. Igl um della brava lavur dueva prender comiau da nus, ornaus e quasi cresmaus cun l'enzenna de quella bellezza *suffrenta*, cun la quala ils survients dil Segner prefereschan de bandunar nus.

Gion Giusep Dedual,

vegl cusseglier guvernativ.

El ei morts a Cuera la notg sils 17 de Nov. 1911 suenter ina quorta maldispostadat, en la vegliadetgna de 77 onns. Sch' il president dil cussegl grond ha honorau la memoria dil defunct en la redunonza dils deputai grischuns e sche nossas gasettas han dedicau ad el plaids de renconuschientscha e stema, sche ha era igl Ischi l'obligaziun de metter ina flur sin la fossa, la quala ei sesarada sin la Cuort de Cuera sur ded in de nos megliers compatriots, quei tonpli, che nies vegl Dedual ha documentau gronda e cordiala affec-

ziun per la tiara, historia e literatura romontscha, ei restaus in fideivel commember della Romania ed ha menau vi ils pli bials e sereins onns de sia veta ual en la capitala intellectuala della Surselva, sco student claustral de Mustér.

Naschius a Termin ils 9 de Dec. 1834, ha Gion Giusep frequentau la scola primara leu enstagl en siu liug d'origin Persons en Surmir. La scola de Mustér, nua ch'el ha absolviu il gimnasi en compagnia culs dus frars Plattner, Disch ed auters e la quala el ha silsunter inspectau sco cusseglier d'educaziun, e la scola de Nossadunnaun cun dus onns filosofics han mess in solid fundament dils studis classics e dina direcziun ideala. Sin quei fundament ha il defunct buca calau de baghiar pli ault entochen la sera de sia lunga veta. 1857 anflein nus Dedual el collegi de S. Carli a Milaun. Nus savein buc, schebein il giuven Grischun hagi leu fatg ina meditaziun sur il plaid de Cicero en sia defensiun dil consul Murena encunter il giurist Sulpicius: «Sche enzatgi sa buca vegnir in sunadur della cetra, sche va el vi tier la clarinetta, e sch'enzatgi sa buca tgei outra clamada prender, sche vegn el giurist ed advocat.» Factum eis ei, che Dedual ei sededicaus alla giurisprudenza sin l'universitat de München 1858—60 cun bien success, senz'esser denton fanatisaus per la clamada d'avocat; schiglioc.

havess el strusch dedicau treis auters onns als studis filologics e finalmein alla scola sezza a Friburg. Turnaus en sia patria grischuna ha el tonaton aviert in biro d'advocatura en la capitala sezza.

In um giuven sco Dedual, cun in extraordinari grond turnister de scola, en possess de ballas gia culadas, d'ina eloquenza cungida cun satira e temperament, ha per sesez mirau sur las preits de siu biro ora e fatg sia carriera en la veta publica e politica dil cantun. Sco suppleant dil cussegl d'educaziun, derschader cirquital, inquisitur federal e commember dil cussegl dil marcau de Cuera ha el giu caschun de documentar sia habilitat per damondas administrativas, giuridicas e socialas, ferton ch' ils onns din criu combat culturian denter 70 ed 80 han mussau nies adina prompt ed eloquent Dedual sco valerus defensur dell' attaccada religiun catolica e della partida conservativa encunter in fauls liberalismus, il qual ha sco falomber schumalin dil pli grond e brutal Bismarck encuretg arbagias era sin nos pégnis grischuns.

Negin dubi: Dedual havess fatg honor als Grischuns conservativs era en l' assamblea nazionala a Bern. Quella via fuva denton serada per el, malgrad ch' el ha ughiau ina campagna sco candidat dil cussegl nazional. Certas circumstan-

zias ed ina veseivla decadenza en la partida conservativa sezza, nua che habels e fetg habels menaders dil pievel conservativ protestantic havevan piars pli e pli lunsch il tratsch sut lur agens peis, han menau igl energic ed enqualga anetg Sgr.

† Cus. gov. **Gion Giusep Dedual.**

Dedual tier ina vehementa, mo ventireivlamein buca duronta opposiziun cun la partida conservativa. 1881 ei Dedual entaus en la regenza per ina perioda e nus selegrein de saver allegar il honorific attestat, che siu collega radical, il vegl

guerrier Manatschal, ha publicau immediat suent ter la mort de siu adversari principial, che Dedual seigi staus in cusseglier guvernativ, che hagi «fideivlamein attaschus a ses principis politics, adina luvrau sin moda loiala e collegiala cun ses dus collegas, luvrau per il progress industrial ed ideal e specialmein per ina buna administraziun dellas vischnauncas grischunas».

Menzionein nus aunc, che Dedual ei staus president dil corpus catholicum, dil cussegl grond e dil cussegl della banca cantonala e ch' el ha, passaus ord la regenza, puspei aviert siu biro d'advocatura, sche stuein nus trer capiala avon sia activitat. Mo quella ha el — e quei cul pli intern saung de siu cor — era dedicau allas societats catolicas de Cuera e sias redunonzas, en las qualas ei muncava enzatgei, sche «Regierungsrat Dedual» muncava cun sias remarclas suaradas. Era sia paterna premura per la scola dil hof a Cuera, quella jerta dil P. Teodosi, seigi engrazieivlamein registrada, buca meins tut quei, ch' il car defunct ha operau cun promover tier bein enqual giuven amitg amur e lavur per la historia detagliada de nossas valladas e specialmein per sia e nossa carezada «tschenderletga», la literatura romontscha.

Miez Uost mirava in pelegrin giu sin ina casa sut via si Surmir. Enaquella vegn in um si en-

cunter la via, cun spatlas ladas, en mongias — culla nunsuperabla brissago ardenta — igl ei signur Dedual, e sforza il viandont de visitar la casa, dat ad el in bi cudischet ed accompogna el in grond toc. Tgei bi e cordial disquorer sur la historia de Surmir, tgei amicabla invitaziun de far ina pli liunga viseta e vacanza el bi hof de Burvein! In cordial: Sin seveser! — A Burvein menava Dedual vi las jamnas de stad denter il pievel puril, emblidond las fatschentas dil marcau, precis sco il vegl Cato, fugius daven dal forum roman, beaus en sia casa ora silla tiara de Sabinum ed enamiez il pievel agricolan. Ussa va el buca pli si Burvein, el ha entschiet ina pli liunga vacanza. Ina beinmeritada vacanza, pertgei Dedual ha luvrau per la religiun e la patria. E sch' el ha, sco biars, ge sco tuts auters en in grau ne l' auter stoviu sentir enzatgei della renomada «malengrazieivladat della republica», sche essan nus segirs: el ei spartius ella paisch cun la cara patria terrestre e celestiale e nus havein de deplorar sia spartida.

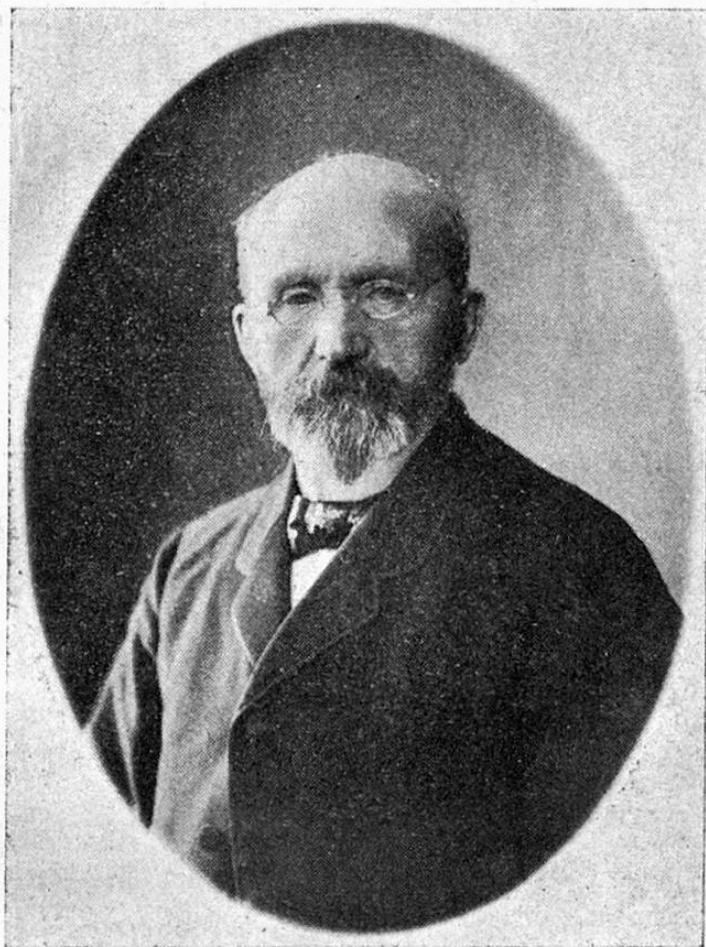
Prof. Giohen Disch,
inspectur de scola.

Sche Heinrich Heine il poet manegia inaga, el hagi d' engraziar quasi tut ad in solet um e che el lessi bugen embratschar quei um, sch' ei fuss pusseivel, mo ei seigi deplorablamein buca pus-

seivel, essend che quei bien e gideivel um seigi — el sez: sche san ins applicar quei pli u meins era sin Giohen Disch. Differents tetels ha el priu cun el en fossa ils 7 de Zercladur 1911: profesor, inspectur de scola districtual, expert pedagogic della recrutaziun, president communal e circuital, derschader e deputau. Tier tuts quels ufecis ha igl um sez stoviu metter in scalem suenter l' auter tras sia activitat.

Naschius ils 7 de Fenadur 1833 egl uclaun Funs sper il vitg Mustér, ha il pign Giohen giu buc ina dal tut sereina damaun de sia veta: siu bab ei morts sco signun de Nalps e la vieua Tresa, nata Wenzin, ha stoviu trer si ses 4 affons pigns senza facultat. Tschun stads ha Giohen partiu rosas e spinas cun quels affons che mavan «giul Schuob» e l'empremaga eis el perfin vegnius renviaus cun la remarca: «aunc memia giuvens». Pli tard sepladius de far cavrer ha el midau clamada ed ei vegnius student claustral a Mustér e silsuenter ha el sez stoviu mirar per ils mettels per continuar ses studis. Quei ha el fatg sco commis a Cuera ed entaus el marcau de München per entscheiver ses semesters sin l' universitat havess el bein giu raschun de sembratschar sesez, sco Heine manegia. Treis onns ha el studiau ils lungatgs moderns ed ei seperfectonau el franzos a Neuchâtel ed el talian a Como, naturalmein cun acquistar puspei ils mettels leutier tras atgna la-

vur. Finalmein ha Disch obteniu ina plazza sco professor a Genevra en in institut privat per fegls dell' aristocrazia. Leu «studiava» era il posteriur retg Peter de Serbia e leu ha igl anteriur pladiu «cavrer ded Accleta» pli ch' inaga dau entuorn

† Prof. Giohen Disch.

las ureglias a quel, il qual dueva pli tard metter sin tgau ina schi dubiusa e sanguinusa cruna roiala.

Pli emperneivels students ha Disch anflau sil-suenter en la «scola digl uestg» a Mustér e Cuera sco era per otg onns sin la scola cantonala ad

Altdorf. «Signur professor Disch», quei tetel restav' ad el malgrad auters tetels e bein sco tetel d' honur; pertgei ariguard autoritat, disciplina e buna metoda d' instruir ha el meritau general laud e documentau sia savida pedagogica sco inspec-tur de varga 80 scolas duront varga 30 onns. Quellas zeffras plaidan pli clar che protocolls e nus capin, co Disch ei daventaus in ver «amitg dellas scolas e dils affons».

Scribent de questas lingias ha viu el per la emprendemaga en Engiadina sco expert pedagogic tier la recrutaziun, senz' enconuscher el, mo ha mai emblidau pli quei signur, che saveva bia e pretendeva buca memia bia.

A sia vischnaunca nativa ha Disch surviu en la suprastanza, al cumin sco president, derschader e deputau. La circumstanzia, ch' el ha da pign ensi luvrau cun atgna bratscha per vegnir tier enzatgei, ha dau agl um els uffecis ina tala independenza, ch' ins haveva enqualga suspect, ch' igl um sez savessi haver difficultats de sesuttametter alla parola e disciplina dina partida. Denton ha la Gas. Rom. cun buna raschun scret el necrolog: «Prof. Disch, personalmein penetraus dina profunda religiusadat, ei silsunter en ses uffecis sepassaus si sco habel defensur dellas ideas conservativas, specialmein dil pievel sursilvan. Nus menzionein solettamein siu ferm e liber plaid per las scolas romontschas el cussegl grond digl onn 1895. La

Gas. Rom. ha da lezzas uras portau ses dus disquors en caussa ed introduciu quels cun la honorifica remarca: «Bein satisfatgs essan nus giud il resolut secontener de Sgr. Disch, a motiv che nossa remarca fatga sur sia nomina sco deputau ei splendidamein vegnida corroborada.» Leu havein nus declarau sut ils 9 de Matg: «Sgr. Disch vegn sco experimentau inspectur de 85 scolas e sco expert per ils examens de recruts digl entir cantun a saver dar sur quell' impurtonta damonda il meglier sclariment a nos babs della tiara. Ual per quei beneventein nus sia nomina per fetg adattada.»

In diember onns ha prof. Disch diregiu il hotel Oberalp a Glion e duront sia dimora leu acquistau specials merets per la pleiv catolica, cunzun per l' erecziun della nova hodierna baselgia. Ina predilecziun per l' agricultura ha menau el definitivamein en sia vischnaunca nativa, nua ch' el ha tochen la sera de sia veta dau igl exempel de solida pietusadat e nunstunclenteivla luvrusadat.

A tontas scolas, a tonts scolars e recruts ha il defunct dau attestats, ad el sez ha el dedicau buc ina lingia. Era alla stampa ha el dau pintga breigia, perschuadius, ch' ina buna ed activa veta seigi la finala il pli bi cudisch. El e tuts nos veterans marschai tier la grond' armada ruaussien en paisch!

